

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASES OF IMPROVING THE MODEL OF GENERAL CULTURAL COMPETENCE OF TEACHERS

Sobirov Bakhtiyor Boypulatovich

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Candidate of pedagogical sciences, associate professor

Annotation: The article reflects the model of developing the general cultural competence of teachers working in the public education system. The analysis also shows the axiological-motivational, conceptual, technological, reflexive and creative levels of development of general cultural competence of teachers working in the public education system, as well as the internal components of communicative competence

Basic concepts: Metacompetitions, general cultural competence model of communicative competence, internal components of communicative competence, processes of development of general cultural competence

ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИНГ УМУММАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯ МОДЕЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДИК АСОСЛАРИ

Собиров Бахтиёр Бойпўлатович

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети

Педагогика фанлари номзоди, доцент

Аннотация: Мақолада халқ таълими тизимида фаолият юритаётган педагог кадрларнинг умуммаданий компетенциясини ривожлантириш модели ўз аксини топган. Шунингдек, таҳлиллар асосида халқ таълими тизимида фаолият юритаётган педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантиришнинг аксиологик-мотивацион, концептуал, технологик, рефлексив ва креатив даражалари ҳамда коммуникатив компетенциянинг ички компонентлари кўрсатиб берилган.

Аннотация: В статье отражена модель развития общекультурной компетентности учителей, работающих в системе народного образования. Анализ также показывает аксиолого-мотивационный, концептуальный, технологический, рефлексивный и

творческий уровни развития общекультурной компетентности учителей, работающих в системе народного образования, а также внутренние компоненты коммуникативной компетентности.

Таянч тушунчалар: метакомпетенциялар, умуммаданий компетенция модели коммуникатив компетенция, коммуникатив компетенциянинг ички компонентлари, умуммаданий компетентлигини ривожлантириш жараёнлари

Ключевые слова: метаконкурсы, общекультурная компетенция. модель коммуникативной компетенции, внутренние компоненты коммуникативной компетенции, процессы развития общекультурной компетенции

Халқаро тажрибалар таҳлилидан маълумки, мамлакатнинг глобал инновацион индекс рейтингдаги ўрни фан, ихтирочилик ва технологиялар трансферини ривожлантириш, таълим сифатини ошириш, инсон капитали ва кадрлар салоҳиятини ривожлантириш билан узвий боғлиқдир. Шу нуқтаи-назардан, бугунги кунда миллий ва халқаро майдонда кадрлар малакасини ошириш тизимини верисификация асосида таълим сифатини ошириш, кадрлар компетентлигини ривожлантириш ва замонавий таълим хизматларини диверсификациялаш, педагог кадрларнинг инновацион ва умуммаданий компетентлигини ривожлантириш, уларда меҳнат бозоридаги ўзгарувчан тенденцияларга тезкор мослашиш имконини берувчи метакомпетенциялар (soft skills)ни қарор топтириш инновацион иқтисодиёт («innovation-driven economy»)нинг стратегик йўналишларидан бири сифатида қаралмоқда.

Дунё ҳамжамияти ва давлатлар ўртасидаги турли маданий, таълимий ва ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг интеграциялашуви таълимнинг ҳамма босқичларида, шу жумладан, малака ошириш тизимида ҳам таълим сифатини оширишга қаратилган педагогик компетенция моҳиятини янги мазмунда кўриб чиқишга ундайди. Параметр – тизим ўлчамини баҳоловчи катталиқ сифатида қаралар экан, бунда педагогик компетенцияни педагогик ходиса сифатида ўрганиш жаҳоннинг етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида, жумладан, Буюк Британиянинг Лондон университети қошидаги Таълим институтида, Германиянинг Бавария аккредитациялаш, сертификатлаш ва сифатни кафолатлаш институтида, Франциянинг Нант университетида, АҚШдаги Калифорния, Огайо, Масачусетс университетларида, Австралиянинг Вуллонгонг университетидаолиб борилмоқда.

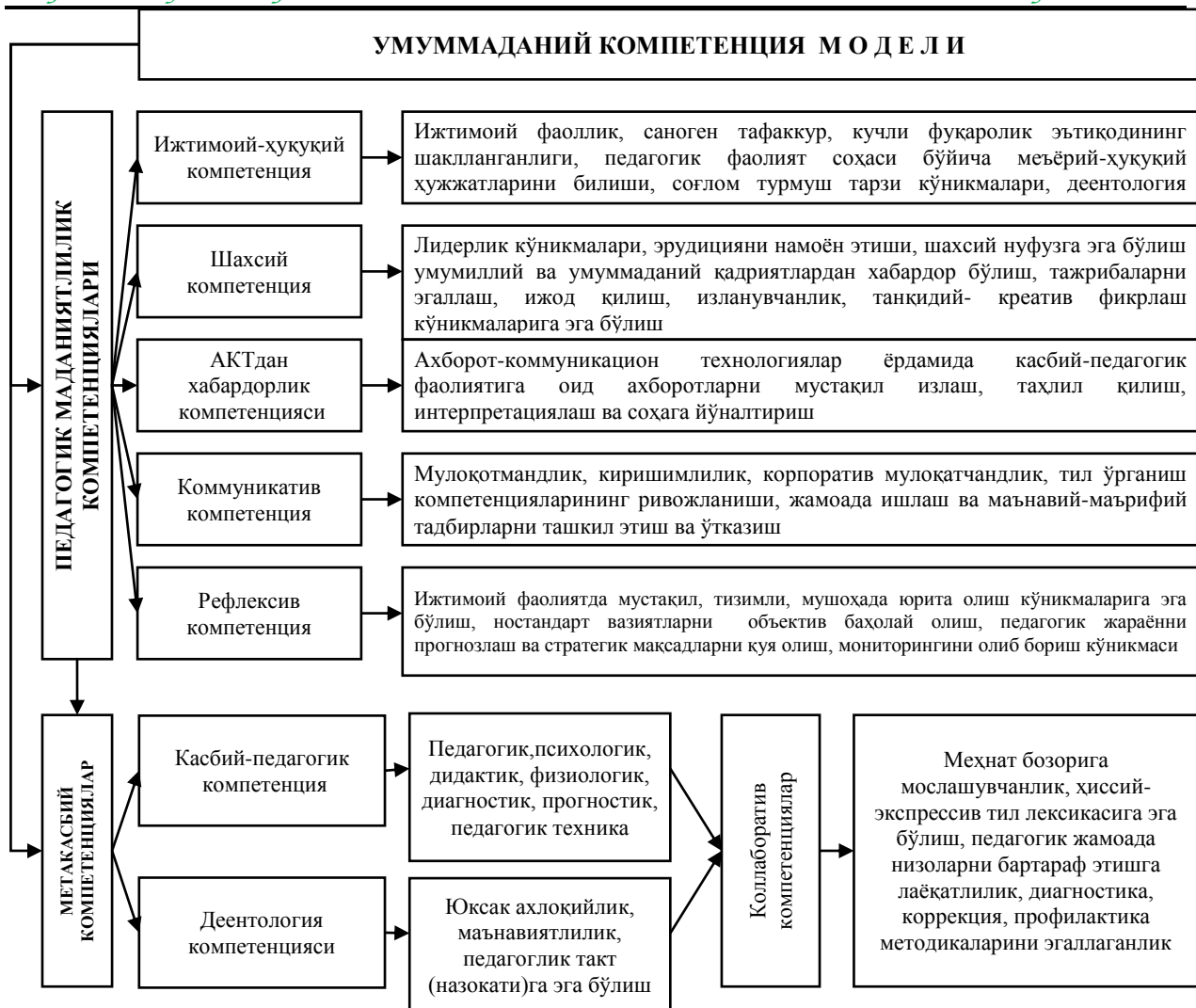
Прогностик ёндашувда педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлиги ёшга оид қобилият ва имкониятлар даражасини аниқлаш; фаолиятни амалга ошириш имкониятлари ва натижаларини касбий компетентлик, фаолиятнинг ушбу турига бўлган психологик тайёргарлик билан интеграциялашувини ҳамда унинг натижалари учун ижтимоий

жавобгарлик даражасини аниқлаш; рефлексив-инновацион ривожланиш имкониятларини белгилаш; касбий ривожланишнинг муайян даражаси таҳлили асосида шахс имкониятларини янада такомиллаштириш жиҳатларини эътиборга олган ҳолда ривожлантириш масаласи устун бўлиб келмоқда.

Таҳлиллар асосида халқ таълими тизимида фаолият юритаётган педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантиришнинг аксиологик-мотивацион, концептуал, технологик, рефлексив ва креатив даражалари аниқланди. Мазкур даража босқичларининг фаолият талаблари билан ўзаро алоқадорлиги ҳамда мазмунан интеграциясини таъминлаш асосида педагог кадрларнинг эквilibрацион тузилмаси ишлаб чиқилди. Профессиограмма кадриятга оид кўрсатмалар, ўзини ўзи баҳолаш, таҳлил қилиш, рефлексия, касбий ва ижтимоий ўсиш, касбий маҳоратини такомиллаштириш усуллари, коммуникатив кўникмаларни ташхислаш асосида педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантириш мазмуни ва устувор йўналишларини белгилаш имконини берди.

Маълумки, метакомпетенциялар – касбий, ижтимоий ва когнитив компетенциялар интеграцияси асосида шаклланган шахснинг мустақил ўзини ўзи касбий ривожлантириш жараёни самарадорлигини таъминловчи шахсий сифатлар, мотив ва кадриятлар, қобилиятлар йиғиндиси дир. Халқ таълими тизимида фаолият юритаётган педагог кадрларининг умуммаданий компетентлиги функционал компетентликдан фарқли равишда мустақил ҳаракатланиш ва ўзгарувчан меҳнат шароитларига тезкор мослашиш, ўз билим ҳамда кўникмаларини амалиётга муваффақиятли жорий этиш, инновацион-ижодий ёндашувлар асосида касбий ривожланиш траекториясини янги ривожланиш йўналишлари ва стратегияларини белгилаш, шунингдек акмеологик ривожланиш мотивациясини таъминлаш имконини беради.

Шу жиҳатларни эътиборга олиб, тадқиқотимиз натижалари асосида халқ таълими тизимида фаолият юритаётган педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантириш модели ва унинг кластерли тузилмаси коллоборатив, яъни фаолият тури учун таянч ва ёрдамчи компетенциялар ва метакасбий компетенциялар тизими интеграцияси асосида ишлаб чиқилди (2.1-расм).

2-расм. Халқ таълими тизимида фаолият юритаётган педагог кадрларнинг умуммаданий компетенциясини ривожлантириш модели

Ишлаб чиқилган мазкур модель халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш жараёнида педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантиришнинг амалий-технологик тизимини касбий фаолият муҳити талаблари ва устувор йўналишлари мазмуни билан ўзаро алоқадорлигини таъминлашга қаратилган интеграциялашган ижтимоий-таълим муҳитини ифодалайди.

Тавсия этилаётган компетенциялар модели педагог кадрларнинг касбий фаолият доирасидаги аниқ вазифаларни муваффақиятли бажариши учун зарур бўлган тайёргарлик даражасини таъминловчи компетенциялар мажмуи ҳисобланади. Компетенциялар кластери эса мазмун ва моҳият жиҳатидан бири-бирига яқин ва ўзаро алоқадорликдаги компетенциялар тизимини гуруҳлаштирилган кўринишидан иборат. Айнан педагог кадрларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантириш жараёнларида моделнинг

қўлланилиши кадрларнинг соҳага оид компетентлигини баҳолаш, ривожлантириш ва бошқариш стратегияларини белгилаш имконини беради.

Тадқиқот натижалари асосида ишлаб чиқилган компетенциялар моделининг кластерли тузилмаси сифатида ижтимоий-ҳуқуқий, шахсий, коммуникатив (лингвистик), АКТ, рефлексив каби компетенциялар кластеридан ташкил топган корпоратив(таянч) компетенциялар ҳамда касбий-педагогик, бошқарув кластеридан иборат бўлган метакасбий ва коллаборатив (ёрдамчи) компетенциялар белгиланди. Шунингдек, уларнинг конструктив фаолият тури талабларидан келиб чиқувчи хусусий индикаторлар тизими ёритилди. Бунда конструктив фаолият сифатида ўқитувчиларнинг коммуникатив компетенцияларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилди.

Коммуникатив компетенция – ижтимоий вазиятларда энг аввало она тили ҳамда бирорта хорижий тилда ўзаро самарали мулоқотга кириша олиш, мулоқотда муомала маданиятига амал қилиш, ижтимоий мослашувчанлик, ҳамкорликда жамоада самарали ишлай олиш лаёқатини назарда тутати. Коммуникатив компетенциянинг шаклланганлик даражаси қуйидаги компонентлар асосида белгиланади (- расм):

расм. Коммуникатив компетенциянинг ички компонентлари

Малака ошириш ихтиёрий бўлган мамлакатларда малака оширишдан бош тортиш ёки хоҳламаслик сабабларидан баъзиларини ажратиб кўрсатиш мумкин. Германияда ўқитувчилар ўртасида сўровнома ўтказилганда, кўпчилик куйидаги сабабларни кўрсатган: гуруҳ тўлгани сабабли курс тайёргарлигига рухсат берилмагани (бу сабабни аёллардан 34 фоизи ва эркекларнинг 42 фоизи кўрсатган), оилавий шароит туфайли ўз оиласидан узоқлашишнинг имконияти йўқлиги (33% ва 14%), узоқ муддатга кетган ўқитувчини алмаштириш имкони йўқлиги (18% ва 26%), ўқитувчини алмаштириши лозим бўлган ҳамкасбларининг ҳаддан зиёд бандлиги (25% ва 21,5%). Бундан ташқари, ҳаддан зиёд касбий ва шахсий бандлик, ўз синфини бировга қолдиришни хоҳламаслик, қизиқарли таклифларнинг йўқлиги, ўз ҳисобидан малака оширишни истамаслик, масофа узоқлиги, малака оширишнинг бошқача шакл ва методларда ўтказилиши, малака оширишга алоҳида эҳтиёж йўқлиги, малака ошириш муддатларининг ноқулайлиги [94,121-б].

Ривожланган давлатларда ўқитувчиларни кабий ривожлантириш дастурларининг мазмуни кўп қиррали, кенгайтирилган тавсифга эга. Шу билан бирга, ўқитувчиларнинг умуммаданий компетентлигини ривожлантиришга мўлжалланган дастурлар ҳам ишлаб чиқилмоқда. Педагогларда энг кўп қизиқишни АКТ уйғотиши, анъанавий таълимга ҳам қизиқиш ҳали ўз кучини йўқотмаганлигини кўриш мумкин. Жанубий Корея Республикасида ўқитувчиларнинг қизиқишини ўзига жалб қилаётган соҳа ўқитилаётган фанларнинг мазмуни ва ўқитиш методларининг умуммаданий компетенцияларни ривожлантиришга қаратилганлигидир. Бироқ, малака оширишнинг мазмуни жойлардаги таълимнинг эҳтёжларини ўзида акс эттириши, адабиётлар таҳлилларидан маълум бўлди. Бу билан давлат асосий эътиборни таълим соҳасидаги алоҳида миллий муаммолар ечимига қаратади (Люксембург, АҚШ ёки Германияда – чет элликларни ўқитиш; Германия, АҚШ, Буюк Британия ва Австралияда – истеъдодли ўқувчиларни ўқитиш; Швейцария, Польша ва Буюк Британия – ногирон болалар интеграцияси; АҚШ ва Голландияда – интизомни тартибга солиш ва бошқалар) [98,12-б].

Умуман олганда, таълим ходимларининг малакасини ошириш муаммоси аксарият мамлакатлар учун долзарб ҳисобланади. Ушбу муаммода ўқитувчининг касбий талаб ва эҳтиёжлари бир томондан, жамият ривожланишининг талаблари иккинчи томондан гавдаланади. Ривожланган мамлакатларда давлат педагог кадрга билими ва кўникмасини янгилаш имконини таъминлайди, бу эса ўқитувчи, ўқувчилар, мактаб ва давлат манфаатларига мос келади. Мазкур мамлакатларда касбий ривожланиши учун масъулият педагог ва давлат ўртасида тақсимланади.

Хорижий мамлакатлардаги малака ошириш амалиётининг таҳлиliga яқун ясар эканмиз, мазкур тажрибани бизнинг таълим тизимимиз учун эътиборга эга хусусиятларини ажратамиз: мактаб негизида барча ўқитувчиларнинг касбий ривожланиши борасида – уларнинг қизиқишлари ва таълим муассасасининг

ривожлантириш дастурига мос келувчи ишларни кучайтириш; мактабларнинг олий таълим ва малака ошириш муассасалари билан фаол ҳамкорлиги, ўқитувчиларни олий таълим муассасалари мутахассислари, ҳокимият органлари, жамоатчилик вакиллари томонидан қўллаб-қувватланиши; малака ошириш шаклларининг хилма-хиллиги; малака оширишда ўқитувчиларни ташкилий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш; муқобил ва истиқболли ўқитиш шакли сифатида масофавий таълимни малака оширишга татбиқ этиш.

Шундай қилиб, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимида янги авлод ўқув қўлланмаларини яратиш ва таълим тизимида кенг татбиқ этиш, халқ таълими муассасаларини замонавий ўқув-методик ва илмий адабиётлар билан таъминлаш, жумладан, энг янги хорижий адабиётларни сотиб олиш ва таржима қилиш негизида ахборот-ресурс марказлари фондларини мунтазам янгилаб бориш; таълимнинг маънавий-ахлоқий мазмунини кучайтириш, ёшларнинг қалби ва онгига миллий истиқлол ғоясини, халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғусини чуқур сингдириш, ёт ва бегона бўлган ғояларга нисбатан уларда мустаҳкам иммунитет ва танқидий муносабатни шакллантириш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этиб, бу вазифаларни ҳал қилишда ўқитувчидан умуммаданий компетентликка эга бўлиш талаб этилади.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қўрамиз.-Тошкент:Ўзбекистон,2017.-106 б.
2. Абдуллаева Ш.А., Собиров Б.Б. ва бошқалар. Замонавий ўқитувчининг компетенциялари -Тошкент:Комрон-Пресс, 2015,-180 с.
3. Абдуллаева Ш.А. Совершенствование качества образования в системе переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров. -Белгород: Ж.:Практическая психология и педагогика, 2019.-№4. С.-17-20.
4. Абдуллаева Ш.А. Организация работы по воспитанию толерантности в средних общеобразовательных школах Ж.:Замонавий таълим, 2017. №5.-31-35-бетлар
5. Abdullayeva Sh.A.Use of Pedagogical Diagnostic Methods in Secondary Education/ International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 09,2020 ISSN:1475-7192
6. Abdullayeva Sh.A.Technology Of Perfection Of Knowledge Transfer And Acquisition On The Basis Of Computer Simulation Models. Journal of Computer Sciences and Applications, 2020,Vol. 8, No. 1, 1-4 Available online at <http://pubs.sciepub.com/jcsa/8/1/1> Published by Science and Education Publishing DOI:10.12691/jcsa-8-1-1

7. Abdullayeva Sh.A. Use of Pedagogical Diagnostic Methods in Secondary Education/ International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 09, 2020 ISSN:1475-7192
8. Аҳлидинов Р.Ш. Социально-педагогические основы управления качеством общего среднего образования.: Автореф. дис. д-ра пед. наук. – Ташкент, 2002. – 44 с.
9. Джураев Р.Х. Этапы совершенствования системы образования в Узбекистане.- Ташкент: Зиё, 186 с.
10. Курбанов Ш., Сейтхалилов Э. Управление качеством образования. Монография. - Ташкент: Узбекистан, 2004.-344с.
11. Тургунов С.Т., Максудова Л.А. Управление педагогическими процессами и технологиями. – Тошкент: Sano-standart, 2012. - 48 б.
12. Шамова Т.И. Управление образовательными системами Текст. / Т.И. Шамова, Т.М. Давыденко, Г.Н. Шибанова. М.: Академия, 2002.-384 с.
13. Boud, D. [2003], "The move to self-assessment: liberation or a new mechanism for oppression", *Vouth Studies Australia*, 11 (2), 56-59.
14. British Standards Institute (2002), BS EN ISO 11623: Transportable gas cylinders: Periodic inspection and testing of composite gas cylinders, Author, London, UK.